

non erit pudor, sed glorie; quia gentes per fidem in Abram, Iacobi et posteriorum familiam congregatae, eamdem augebunt tum numero, tum gloria.

Vers. 24. **Et scient errantes spiritu,** — id est mente, animo, intellectu. Lyranus, Forerius, Adamus et alii hec accepimus ^{de}Gentibus: hi enim errabant in cultu et natura deorum: hi etiam vocantur *mussulatores*, id est murmuratores et irrisorum Judaeis et Judeorum, quos magnis conviciis afficiebant, et patet ex Tacito, Martiali et Juvenali, satyr. 14, ubi inter cetera ita Judeos ridet:

*Quidam sortili meluentem sabbata patrem,
Nil preter nubes et cœli tuncem adorant.*

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Est propheta contra Judeos, qui post 150 annos, tempore Jeremie, occiso ab Ismaele Godolia, trahentes Chaldaeos qui cum Judeis praefecerant, ne ejus necem vindicarent, fugerunt in Egyptum contra præceptum Dei, uti narrat Jeremias cap. XLII et XLIII. Ita S. Hieronymus et Cyrilus, Theodoretus, Procopius, et patet ex segy. Lyranus et alii putant esse prophetiam contra Judeos, qui sub Sennacherib vastante Judeam, open ab Egyptis petendam censebant: et sunt in hoc cap. que hanc sententiam faciunt, que recenset Sanchez tum hic, tum num. 40. Verum verius est hoc spectre tempora Jeremias et Chaldaeorum, uti dicit: unde, vers. 8, jubet ea scribi in buxo, quasi diu post futura. Secundo, vers. 9, arguit eos, qui a Prophetae cumpant audire placentia, licet falsa et perverba. Tertio, vers. 19, sub tipo sanctitatis et felicitatis regni Ezechie, describit sanctum et felix regnum Christi. Quarto, vers. 26, transit ad diem iudicii, atque quod tum sol et luna septuaginta clarus lucebunt. Denique, vers. 30, docet impium preparatam esse Topheth et gehennam ignis.

1. **Vt, filii desertores,** dicit Dominus, ut faceretis consilium, et non ex me: et ordiremini telam, et non per spiritum meum, ut alderceris peccatum super peccatum: 2. qui ambulatis ut descendatis in Egyptum, et os meum non interrogatis, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, et habentes fiduciam in umbra Egypti. 3. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, et fiducia umbra Egypti in ignominiam. 4. Erant enim in Tani principes tui, et nuntii tui usque ad Hanes pervenerunt. 5. Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit: non fuerant in auxilio et in aliquam utilitatem, sed in confusionem et in opprobrium. 6. Onus jumentorum Austri. In terra tribulationis et angustie leanna, et leo ex eis, vipera, et regulus volans, portantes super humeros jumentorum divitias suas, et super gibbum camelorum thesauros suos, ad populum qui eis prodesse non poterit. 7. *Egyptus* enim frustra et vane auxiliabitur: ideo clamavi super hoc: Superbia tantum est, quiesce. 8. Nunc ergo ingressus: scribe ei super buxum, et in libro diligenter exara illud, et erit in die novissimo in testimonium usque in aeternum; 9. populus eum ad iracundiam provocans est, et filii mendaces, filii nolentes audire legem Dei. 10. Qui dicunt videntibus: Nolite videre; et aspicientibus: Nolite aspicere nobis ea, quæ recta sunt: loquimini nobis placenta, videte nobis errores. 11. Auferte a me viam, declinare a me semitam, cesseret a facie nostra sanctus Israel. 12. Propterea hac dicit sanctus Israel: Pro eo quod reprobasti verbum hoc, et sperasti in calumnia et in tumultu, et innixi esis super eo: 13. propterea erit vobis

Iniquitas haec sicut interruptio cadens, et requisita in muro excelso, quoniam subito, dum non speratur, veniet contritus eius. 14. Et comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida: et non inveniatur de fragmentis ejus testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fovea. 15. Quia haec dicit Dominus Deus sanctus Israel: Si revertamini et quiescatis, salvi eritis: in silentio et in spaciis erit fortitudo vestra. Et nolnisti: 16. et dixisti: Nequaquam, sed ad equos fugiemus: ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt, qui persequentur vos. 17. Mille homines a facie terroris unius: et a facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini quasi malus navis in vertice montis, et quasi signum super collum. 18. Propterea expectat Dominus ut misereatur vestri: et ideo exaltabitur parvens vobis: quia Deus iudicavit Dominus: beati omnes qui expectant eum. 19. Populus enim Sion habitabit in Jerusalem: plorans nequaquam plorabis, miserans miserebitur tui: ad vocem clamoris tui statim ut audierit, respondebit tibi. 20. Et dabit vobis Dominus panem arctum, et aquam brevem: et non faciet avolare a te ultra dictorem tuum: et erunt oculi tui videntes praecoptorem tuum. 21. Et aures tuae auident verbum post tergum monentis: Haec est via, ambulate in ea: et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. 22. Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, et vestimentum conflatis aurii tui, et disperges et sicut immunditum menstruantur. Egedere, dices ei: 23. Et dabitor pluvia semini tuo, ubiquecumque seminaveris in terra: et panis frumentum terre erit uberrimus, et pinguis; pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiose: 24. et tauri tui, et pulli asinorum, qui operantur terram, commixtum migra comedent sicut in area ventilatum est. 25. Et erunt super omnem montem excelsum, et super omnem collem elevatum, rivi currentium aquarum, in die interfectionis multorum cum occiderint turres. 26. Et erit lux luna sicut lux solis, et lux solis erit septempliciter sicut lux septem tierium, in die qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, et percussuram plagæ ejus sanaverit. 27. Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor ejus, et gravis ad portandum, labia ejus repleta sunt indignatione, et lingua ejus quasi ignis devorans. 28. Spiritus ejus velut torrens inundans usque ad medium colli, ad perdendas gentes in nihilum, et frenum erroris, quod erat in maxillis populorum. 29. Canticum erit vobis sicut nox sanctificate solemnitatis, et latitia cordis sicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem Domini ad forem Israel. 30. Et auditam faciet Dominus gloriam vocis sua, et terrorem brachii sui ostendet in comminatione furoris, et flamma ignis devorantis: alludit in turbine, et in lapide grandinis. 31. A voce enim Domini pavebit Assur virga percussus. 32. Et erit transitus virginis fundatus, quam requiesceret faciet Dominus super eum in tympanis et ciatharis: et in bellis præcipuis expugnat eos. 33. Præparata est enim ab heri Topheth, a rege præparata, profunda, et dilatata. Nutrimenta ejus, ignis et ligna multa: fatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam (1).

1. **Vt, filii desertores,** — vt Judeis, qui depro et spreto Dei consilio, quod accepert per Iherusalem, ut non fugiant Chaldeos in Egyptum.

sed maneat in patria sua, secuti sunt suam voluntatem, fugeruntque in Egyptum.

ET ORDIREMINI TELAM, ET NON PER SPIRITUM MEUM.

(1) Ut observat Cornelius in supra positâ synopsis, duas sententias de tempore historie Iudeicae, ad quod undi vaticinium referri debent. Alii, et saeculari assertant, postquam Ezechias a rege Assyrio defecisset, IV Reg. xviii, 7, multos Judeorum metuisse sibi et preservatae sua cogitasse, presertim cum fama percrebesceret, reges Assyrii expeditionem in Egyptum moliri, qui Judea ipsi transuenda erat. Itaque plurimi Judeorum processerunt Iudeam in Egyptum moriri, scilicet hoc exercitus Assyriaci (xxxvi, 6, 9; IV Reg. xviii, 21) colligi posse existimat.

Atamen, ut bene notat Bertherus, unum est in Scriptura, et quidem indirectum argumentum fiduciae quam Ezechias regi Egypti adjunxisse supponit, scilicet hoc Basilius Sennacheribi ducis verba: *e in quod confidit, ut audias rebellare? An speras in baculo arundineo atque contracto, Egypto, super quem si incubuerit homo, com-*

COMMENTARIA IN ISAIAM PROPHETAM, CAP. XXX.

(id est, ut inchoatis opus hoc fuge, me non insiprante, sed reclamante), UT ADDERETIS PECCATUM, — ut scilicet pristina peccato novo inobedientia, contemptus et superbie augetur. In voce telum innuit eos huius fuga sibi texere rete et laqueum, cui ita implicandi et involvendi sint, ut se extirpare nequeant.

2. ER OS NEUM NON INTERROGATIS. — Interrog-

minatos ingredierunt manus ejus, et perforavit eam? Sic enim Pharaon rex *Egypti*, omnibus qui confidunt in se? (IV Reg. xvii, 20, 21). Sed nullo modo haec demonstrant Ezechiam regis fidei cum rege *Egypti* iniisse, illumine legatos in diversis *Egypti* partes missae, qui auxiliū fugitare. Inde hancum concudit potest. Ralsace nomine Semacherib loquenter, suam amplificasse sermonem, omnes circa regiones complectendo, quo Assyrion poterat exaltare. Certe non absolute negandum Ezechiam de fidei cum *Egypti* rege inenudo cogitare potuisse, cum Semacherib expeditionem contra Iudeam mox andivit, sed cum Isiae propheta dubius vobis annis haec expeditionem precesserit, recte credi potest, Ezechiam alium tanta pietate praeditum, de perficiendo consilio ex diamente huic prophetie opposito cogitasse, justis Dei mandatis non obtemperasse, sive exemplo totum gentem ut in rege idololatria confidetur persuasisse? Hinc difficultatem nullum interpretationem solvisse notat Bertharius. Permuta tamen in hoc capite illi prior sententia faverit fatendum est.

Alli igitur hoc vaticinum ad Iudeos qui in Iudea post Jerosolymam eversione remanserunt, et qui contra Dei preceptum in *Egyptum* fugerunt et Chaldeorum regis vindicta se subtraherent, referendum existimant. Cui quidem sententia hoc adversari videtur, quod Iudeos hostis Assar vocatur, vers. 31, et Insiper, quod Propheta de urbe Jerosolyma ut adhuc stante locutus, dum Jeremie tempore eam evansum esse constat.

Quilibet ex his duabus sententiis probetur, agnoscendum est hinc fuisse status illius quem Iudeorum res publica habuit, quando, contempto Dei verbo, Fili Dei Christo Domino, se non habere regem nisi Cassarem dicuntur, hiscūc si similibus magis se proextornerunt. Quod ultimum hijs capitla patrem in sensu interlata secundo et sublimiori de regno Christi et de extremo die iudicii intelligendam esse pro certo tenendum est.

Primo igitur, Isaias improbat fugam a Iudeis ad *Egyptum* capti, quia consilium hoc, primo, Deo inconstitutum est cum spe una susceptum, 1, 2; secundo, populo Dei proibitus, sive quod rex *Egypti* auxilium possentibus negatus est, Assyriorum poterant ipsi metens, sive quod illud condicenter, ne tamen prastitutus esset effectum, 3, 4; tertio, eidem inutile, nemo noxium, 5-7.

Secondo, contestatur descripta Prophetae mandatum sibi a Deo commissum, ob voluntarium populi incredulitatem, obsecrare hanc Iudeam orationem tam in tabula publica exponere, ut illi inscripta ab omnibus legatur, quam in volumine membranace, quale insigne cura tufo in loco repositum in longum servari posse in usum memoriam posterorum, 8-14; maxime intermissiones agens, scilicet Iudeis exprobaret, et per seum tempestanum, tunc extremanum intentat, 15-14; et invitis liget exhortationibus refractariam populi contumaciam, ac secturam hinc exasperatorem exagent, 15-17.

Tertio, sequitur promissio consolatoria, prout, de Dei lenocinitate et ad miserandum propunctione, quae moratur in excedente gratia, quia delicti gravitas repentinam gratiam non fert secundum rationes iustitiae divinae, 18; secundo, de institutione spiritum in corporis cultibus confortatura, et contra idololatriam aspergente,

verant os et voluntatem Domini, ut patet *Jerem.* xlii, sed eam sequi noluerant. Est ergo metalexpsis: « non interrogatis, » id est interrogando non estis mihi obsecuti: quia perinde est consulta non facere, ac non adhibere consultationem. Sic non audire dicunt, qui non obediunt; et nescire, quem scientia et cognitio in recte operando non dirigunt. Ita Sanchez. Vide *Can. LV.*

IN UMBRA *Egypti*. — Septuaginta, *ut protegantur ab Egyptis*; est metaphora ab umbra arborum, que viatores ab astu protegit.

3. ET ERIT VOBIS FORTITUDINE PHARAONIS IN CONFUSIONE. — Nam Nabuchodonosor persecutus est Iudeos in *Egyptum*, ibique eos cum *Egyptis* occidit. *Jerem.* xlii, 15 et seq.

4. ERANT ENIM IN TANIS PRINCIPES TUI. — *Tanis* ver. 4, era regia Pharaonis, ubi Moses coram eo fecit sua portenta, *Psal.* lxxvii, vers. 43. Sic Hanes, ait S. Hieronymus, erat ultima civitas *Egypti* iuxta Aethiopias et Blemmyos. Significat Propheta Iudeos praemissis nuntiis, scilicet aliquos e principibus suis ad Pharaonem, qui ab eo peterent veniam, et locum Iudeis omnibus, Chaldeos fugientibus, in *Egypto* commorandi.

Nota: Pro nuntiis tuae Septuaginta vertunt, An-

gelici mali frusta laborabant ad populum. Quod S. Iustinus, *Contra Tryphonem*, et Procopius accipiunt de demonibus, qui magis Pharaonis opem tulerunt, ut edenter miracula, quibus cum Mose contendebant. Verum hic non agitur de tempore Moses, sed Jeremie.

5. CONFUSI SUNT, — confundentur: sic et se-*Ver. 5* quentia preferita per futurum sunt exponta; sunt enim verba prophetica, ut patet ex preced. et seq.

6. ONUS JUMENTORUM AUSTRI. — Septuaginta ver. 6, *visio quadrupedum in desertu*, hocque quasi titulum sequenti propheticæ prefingunt. Porro non est hic nova prophetia, sed prosecutio prioris contra Iudeos, Deo invito fugientis in *Egyptum*. Patet ex seq. Praecedentia ergo hic usque fuerunt quasi prefatio, et narratio preambula ad sequentiam prophetiam, cuius hic ponitur titulus. Ita S. Hieronymus (1).

20-22: tertio, de fertilitate terra, foecunditate gregum, irrigatione collum, et benignitate siderum fulgentissima, quae omnia imprimis spiritualiter sunt accipienda, 23-26; quartus, de vindicta in populi Dei hostes effundenda, per hypocritas, Dei ad punitionem prouentis, 27, 28; Judeorum tetramurum. A divinam ultorem predicantium, 29, 30; Assyriorum, adeoque omnium hostium pavore concursum, expugnatorum, et ad ignem damnorum, 31-33.

(1) Calmetus hunc titulum, «onus jumentorum An. V., nec necessario nec opportune hic positum, ab aliquo Judeo additum putat. Rectius Vitringa observat ex verbo *Reg.* xvi, 8; xxi, 14, 15. Ex his loquitur, numeris illa propriece constitutis *aurum* et *arcana*, electissaque preventibus, certe docet Osee xi, 2, numeribus ab Ephraim in *Egyptum* missis, adhuc quoque oleum. Cf. infra, lxxv, 9. (Idem.)

Iumenta Austri sunt Iudei, quae sunt

COMMENTARIA IN ISAIAM PROPHETAM, CAP. XXX.

413

Hos ergo Judeos vocat *jumenta*: primo, quia stolidi et brute deserter Deo, cujus toiles, adeo que recenter nino opem, nunc vindictati crant experti, ad *Egypti* regem et idola confugerunt. Secundo, quia boni suis, que ex excidio Judeorum exuluerant, incedebant onusti, quasi jumenta. Dicitur *Austri*, quia Judea ad Austrum, id est ad Meridiem, est confinis desertus, quo iter in *Egyptum*, et quia fugiebant in *Egyptum*, quod Judea est ad Austrum. Ita S. Hieronymus et alii, q. d. sit Forerius, «onus», id est profectus minax et dura in Iudeos, qui contra Dei voluntatem, quasi jumenta boni suis onerari versus Austrum, id est vasto solitudinis; in qua rursum e leones exierunt, scilicet terrae locis et astris praedant, qui viatores invadunt; pariter et *viperas* et *regulus* ut patet *Deut.* viii, 15, transierunt, inquam, Iudei a portantes super humeros jumentorum divitias suas: «ne enim haec connectenda et explenda sunt. Ita Vatibus, Paginus, Adams et Sanchez, q. d. videlicet multi video fugientes Iudeos per desertum, atque jumenta et camelos cum portantes dorsis suis opes, quas ex excidio Hierosolymae extulerunt.

Mystice S. Bernardus. *De Ocre jumentorum Austri*, serm. 41, etiam minus apposite ad sensum litteralem: « Auster, at, qui ventus est calidus, signat Spiritum Sanctum, sicut habens in *Contico Cantorum*: Surge, Aquilo, et veni, Auster, perha. humum meum. Felix anima, quae hujus Austri jumentum est, que freno moderationis hebus regitur, quae in omnibus ejus sobrietat voluntat, qui ex omnibus ejus est. Felix anima, quae huius austri jumentum est, que moderatio et cogitationes ejus disponit, motus ordinat, moresque componit. De talibus scriptum est: Ubique erat impetus spiritus, illuc gradiebantur cum ambularent. De quibus Propheta: Viam fecisti in mari eis tuis. Illius jumentum Austri Paulus erat, qui dicebat: Non spiritus hujus mundi accipimus, sed spiritus qui ex Deo est: ut sciamus quae a deo donata sunt nobis. Et videte quomodo jumentum Austri ubique regitur freno presidentis, et cetera. Et mox: « Ile igitur qui jumentum est Austri, oneratur aliena infirmitate, oneratur aliena iniquitate, oneratur aliena necessitate et perversitate. Onus est esuries pauperis, oppressio inopis, miseria ergo-

stabilitatis alius demonstrat. Legatos missos supra docet, iam de munitis locis, quibus rex Judei *Egyptum* amicitiam ac fidentia redimere studebat. *Terzo*, S. Hieronymus, Baymo, Forerius, et felix Cyrilus, putant leonem, viperam, regulum hic vocari Iudeos, q. d. Jumenta huc, puta Iudei, qui sunt leoni, apidii, reguli, feritatis et venenata conscientia similes, in terra tribulationis, id est in deserto, ibant, portantes suas divitias per camelos in *Egyptum*.

Mystice Origenes, homil. 16 in *Levit.*, et ex eo Cyrilus, per leonem, aspidem et regulum accepit demones, qui divitias deceptionum sursum, id est opes et voluptates, quibus homines decipiunt, collocant super dorsa camelorum et jumentorum, id est super animas stolidas et perversas. Porro aspis est serpens maxime venenosus, qui tenaci mortu sine sensu et dolore, suavi sonno (unde et somniculos appellatur) hominem morte resolvit: tales rursum sunt voluptates et peccata, que cum suavi titillatione animam necant. Unde monet Origenes, et ex eo Castrius, ut quisque nostrum consideret quantas opes aspidum ante portaverit, divitiasque bestiarum in animo suo, ut pereare desistat, ni aspidis morsus persentiscere velit (1).

Ceterorum, reges inferiores potentiorum auxilia pertinentes, per numeris ipsas collitas fuisse aucti, nos verus est ex omni historia vobis at recontare nonis, praecepit tamen in Oriente usitatismissus: exempla vide I. Reg. xv, 40; II Reg. xvi, 8; xxi, 14, 15. Ex his loquitur, numeris illa propriece constitutis *aurum* et *arcana*, electissaque preventibus, certe docet Osee xi, 2, numeribus ab Ephraim in *Egyptum* missis, adhuc quoque oleum. Cf. infra, lxxv, 9. (Idem.)

(1) Ceterum, cum hac *Egypti* descriptione, quam vates noster exhibet, concinit ferre Amaranthus qui in *Egypto* describenda versatus, postquam monuisse de planitis aquitanis angulis qui ex *Arabis* emergunt per turibus. *Egyptum* infestantibus, deinde subiungit, *Histor.*

REGULUS VOLANS. — Hebraice נָבָתְּנָה מֵעַפְתָּה, id est volans serpens ignitus, sive prester, quales fuere illi immissi in Hebreos murmurantes, Num. II, 6. Vide dicta cap. XIV, 29 (1).

Vers. 7. SUPERBIA TANTUM EST, QUIESCE, — q. d. In Egypto nihil est nisi superbia, id est inanis opum et roboris ostentatio, ac «vane sine viribus ire»: falleris ergo, o Judee, qui speras in Egypto! quare non eo fugere, sed quiesce et remane in solo patria tua.

Vatibus et Rabbinis ex Hebreo vertunt, robur et superbiam quiescere, sive mansio et quiete, q. d. Salus et fortitudo istorum fugitorum sita est in eo, ut maneat in Iudea, et non fugiant in Egyptum.

Vers. 8. NUN ERGO INGRESSUS, — scilicet in cubulum. Precipitur hic non Jeremie postea nascitur, ut volunt Hebrei et Hugo; sed ipsi Isaie, ut populo huc scribat super tabula, utpote post 150 annos futura, ut in die novissima cum hec evenient, sciunt esse predicta, sequa de Dae esse premonitos, imo ut sit eternum quoddam testimonium, et divino erga eos cura ac providentia, atque ipsum obstatim malitia et prolervia contra tot monita et iussa Dei.

SUPER BUXUM, — Hebraice, super talata scriptoria, que olim tere fiebat ex buxo, cuius lignum est impatible, inquit Hieronymus, ut diutius et clarius expozi possit Iudeorum oculis. Spectat enim remota Jeremie tempora, ut dixi. Sic aut Propertius, lib. III, elegia 3: «Vulgari buxo (id est tabule) sordida cera fuit;» et Prudentius, lib. IX in Martyrio S. Cassiani, a suis discipulis stylis et tabulis confixi:

Conjuncti ali pugiles, inque ora tabellas.
Buxa crepant certa, genis impacta cruentis.

Cerata vocal, quia stylis scribabant in cera, qua

tib. XXI, cap. xv: «Serpentes quoque Egyptus ait immures, ultra omnem peruenient sevientes, basilias amplissimas, et scyphas et aconitas, et dispidas, et riperas, aliasque complices, quae nomines magnitudine et dotoris aperte facile supereminentur nonquam sponte sua fluentia erectorum Nil. (Rosenmuller.)

(1) Regulus volans de quo loquuntur Isaias, multum ruminat Voltaire ejusque associi. Sed hodie constat multos olim existuisse reptiles, et quidem gigantes, quorum species perierunt. His relictioribus annis, in Germania reperta sunt reliquiae fossiles cujusdam maguli reptili alii, cui pterodactyli dochtrinam Cuvier nomen indit. Tres numerantur species, quarum majoris scilicet gigantei pterodactyli descriptionem sit leges apud Cuvier: «Volâ donec un animal qui, dans son ostéologie, depuis les dents jusqu'au bout des ongles, offre tous les caractères classiques des sauriens; ou ne peut donc pas douter qu'il n'en ait en aussi les caractères dans les teguments et dans les parties molles; qu'il n'en ait en les écaillles, la circulation... Mais c'était, en même temps, un animal pourvu des moyens de voler, qui, dans la station, devait faire peu d'usage de ses extrémités antérieures, si même il ne les tenait toujours repliées comme les oiseaux tiennent leurs ailes; qui cependant pouvait encore se servir des plus courtes de ses doigts pour se suspendre..., mais dont la position tranquille devait être

obducta erat tabula buxæ: erat ergo tabula hoc cerata.

9. FILII MENDACES, — filii perfidi, ideoque aduterini et degeneres a fide et pietate suorum patriarcharum.

10. LOQUIMINI NOBIS PLACENTIA, — que nostris cupiditatis favcent. Tales sunt hodie molles, voluptuarii, qui non ferunt austeros concionatores et conciones de morte, iudicio, gehenna, exterminate.

Auge hec fuit causa haereses; populus enim quiescivit audiare placenta de libertate carnis. Hec ci ingesserunt Lutherus et Calvinus. Quid mirum, si tot post eos abicerint? Arcelius philosophus, cum quereretur cur quam plurimi ab Academia ad Epicureum descenderent, valde pauci resilirent, paracite respondit: «Ex viris eumachos gigni posse, ex eumachis autem viro nequam.» Si a nobis audiret Lutherus et Calvinus, id est fiducia haec superba et vana, quam contra Dei jussum collocatis in Egyptis, vos opprimit. Rursum, ipsi Egypti corsi a Chaldeis, quasi murus corruens, sua easa vos sub eorum praesidio latitantes generunt et obterent: sic turris Siloe labens obtrivit octodecim viros. Lyc. XIII, 4. Comparat Iudeorum contritionem, id est vastationem, primo, ruina multi; secundo, contritione lagunacque, que ita obteritur, ut nullum fragmentum surper sit.

11. PROPRIETERA ERIT VOBIS INQUITAS HEC SICUT INTERRUPTIO CADENS, — q. d. Sic murus interrup-
tus et pronus in ruinam, subito tandem et re-
pente cadit, gravitare sua mole et casu opprimit
eos qui sub eo degebant: sic inquitas hec, id est

fiducia haec superba et vana, quam contra Dei jussum collocatis in Egyptis, vos opprimit. Rursum, ipsi Egypti corsi a Chaldeis, quasi mu-

rus corruens, sua easa vos sub eorum praesidio latitantes generunt et obterent: sic turris Siloe labens obtrivit octodecim viros. Lyc. XIII, 4. Com-

parat Iudeorum contritionem, id est vastationem, primo, ruina multi; secundo, contritione lagunacque, que ita obteritur, ut nullum fragmentum sur-

per sit.

ET REQUISITUS IN MURU EXCELSO. — Pro «requisitus» hebraico est מִלְּבָד nibe, quod Arias, Vatibus et Forerius vertunt, tumens, inflata, prominere extra perpendicularium, quia pars est a muro avulsa et procubens in ruinam (1). Verum radix בְּזָבָן, significat eruere, efcere aliquid ex persona, aut re quod latet; hoc autem in persona, est interrogare et requirere. Ergo Nostrum recte verit, «requisita.» Jam primo, Arias, «requisita», exponit «requisita;» secunda, aliis «requisita», sed est quoniam querit hostis ad perire pendit; tertio, Hugo, «requisita;» id est resorbita; quarto, Emmanuel Sa, «requisita,» scilicet a Judeis, qui sub hoc Egyptiorum muro interrupto salvari sperabant et obstant; quinto, alii, «requisita,» id est visitata a fabris, quasi suspecta et periculosa, ideoque indigenis inquisitione, visitatione et examine; sexto, Sanchez: «requisita,» inquit, id est absens et deficiens; sic enim requiri, aut desiderari dicimus in acto eos qui cediderunt: sic enim requisita pars muri, est quae ubi cedit, non inventur in muro, aut cuius firmata requisita est, id est non inventa; septimo, et apollissima Adamus, «requisita,» id est ingens, subita et improvisa, cuius prouide post lapsum causa, quae non appareat, per admirationem inquiritur. Sic de stolidi et tristri casu Saul et Jonathas inquit David: «Quomodo cediderunt frs?» Il Reg. I; et Isaias, cap. XXIV, de casu Balsasaris: «Quomodo cedisti de celo, Lucifer?» et Jeremias de casu Jerusalem: «Quomodo sedet sola civitas?» Thren. I, 1.

12. SPERASTIS IN CALUMNIA ET IN TUMULTU, — id est in opibus et luxi per fraudes, rapinas et tumultus partis. Ita Vatibus. Secundo, Adams et Sanchez, q. d. Sperasti in Egyptis, qui sunt calumniatori et tumultuosi. Tertio et proprie, spe-

ordinairement sur les pieds de derrière, encore comme celle des oiseaux: alors il devait aussi, comme eux, tenir son œil redressé et courbé en arrière, pour que son énorme tête ne rompt pas tout équilibre.» Cuvier, tom. V, et Nouveau Dictionnaire d'histoire naturelle.

zasis et innixi estis in calumnia et tumultu, quo scilicet tumultuoso calumniati estis Jeremiam vertantem hanc fugam, quasi falsum Prophetam ut eum opprimeret, Jerem. XLII, 2. Sic Gessi hoc saeculo in Belgio, Francia, Anglia res suas auxerunt per tumultus et calumnias; didicunt enim pisces in aquis turbidis.

13. SI REVERTAMINI ET QUIESCATIS, SALVI ERITIS, — Vers. VI.

q. d. Molimini fugam, et initis viam, ut perga-
lis in Egyptum: si ab hoc molimino et via redealis domum, ibique quiescatis, salvi eritis ab incursu Chaldeorum. Agi enim hic de fuga in Egyptum patet ex antecedentibus et sequentibus. Secundo, si ab inobedientia vestra, qua contra Domini voluntatem vultis pergera in Egyptum, omni-
ale scelere, per veram contritionem redeatis ad Deum, ac pronatis deinceps quiescere ab omni peccato, salvi eritis, id est justificabitimi, vobisque Dei gratiam et amicitiam in hac vita, ac gloriam ejus in futura conciliabit. Unde Septuaginta vertunt, si conservis ingenuis, tunc salvabis (ex quibus verbis desumpta videtur illa sententia vulgo jaeta: «In quaquam bona ingenuis et pectori, salvus erit.») Unde ex hoc loco recte inferunt S. Leo, Chrysostomus, Augustinus, Hieronymus et alii quos citat et sequitur Franciscus Suarez, tract. De Peccatis, Quest. VIII, art. 1, disput. 4, sect. 2, contritione veram abolerere peccata, semperque conjunctam esse eum infusione gratiae justificantis; quia veritas conditionis postulat ut, posito antecedente, infallibiliter ponatur consequens, nimurum, ut posita conversione, ponatur salus inchonata, id est justitia; con-
vertitur autem homo, cum primum contritionis actum elicit.

IN SILENTIO ET IN SPE. — Hoc est, si silentis et quiescatis in terra vestra, et speratis in Deo, nec laboriose in Egyptum curratis, fortis eritis, et salvi a Chaldeis: alludit ad Exod. XIV, 13 et 14.

Moraliter, dico huc quam utilis et fortis sit spes, et silentium, si videlicet ad humana pressus anxię non respemtemus, sed in Deo fidamus, et silenter quiescamus. Vis nosse fructus silentii lingue, aequa ac mentis? Acepsit :

Primus est, quod evitet et compessat tam peccata lingua, quam mentis tumultus. S. Laurentius Justinianus, lib. De Discipl. cap. xv, enumerat vitios linguae: «Omnia, inquit, sola taciturnitas censura vitantur;» idque ante docuit S. Augustinus in Psalm. LXXXVIII: «Contra hec (vitia linguae), inquit, optimum remedium est silentium.» Author regule monachorum apud S. Hieronymum: «Maledicam, inquit, linguam indictum silentium emendat.»

Secondus est, quod mentem doceat sapere; lin-
guam prudentes et pie loqui. Unde S. Laurentius Justinianus, loco iam citato, ait: «Faciturnam esse bene loquendi principium.» Pichardus Victorinus in illud Cantico. IV: «Sicut vita coccinea, labia tua,» docet vitiis que constringit ac ligat, lingue custodiad ac disciplinam significari; coc-
cineo colore charitatem. Silentium enim doceat sponsam Christi pia et que charitatis sunt loqui. S. Gregorius, hom. 2 in Ezech.: «Ille, ait, loqui veraciter novit, qui prius bene tacere didicerit.» Atque haec de causa in monasteriis tanta est cura silentii. Audi de Claravaliensi sub S. Bernardo

(1) Vocem נִמְלָא nonnulli cum Cocco a verbo נִמְלָא querere, inquire, interpretantur generatum, rimosum, quia quod in muro perverstigabile est, aut a madore perfrui, aut ab animalibus perfrui, id non sicut in muro, non firmum, non coharen, lev, momentu collabitur. Evidenter tamen cum Vitringa aliisque malum vertere faciat.

quid scribat auctor Vita ejus, lib. I, cap. vii : « Media die media noctis silentium a supervenientibus inveniebatur, prater laborum sonitus, vel si fratres laudibus Dei occuparentur. Porro silenti ipsius ordo et foma tantam etiam apud seculares homines supervenientes sibi faciebat reverentiam; ut et ipsi, non dicam prava vel offiosa, sed aliquid etiam quod ad rem non attineret, ibi loqui reverentur. »

Tertius. *Tertius* est, quod, ut inquit quidam Sanctorum : « Silens si mater sapientissimarum cogitationum, & faciat hominem celestem et divinum. Audi B. Petrum Damianum ad Agnetem Imperatorem, epist. 130 : « Dum strepitus, inquit, humani cessat alloqui, constitutus in te per silentium templum Spiritus Sancti. Hinc est quod de Israeiliti templo constructione sacra testatur Historia, quia malleus et securi et omne ferramentum non sunt auditu in domo Domini, cum adicaretur. Templum quippe Dei per silentium croscit: quia, cum mens humana per exteriora se varia non fucit, et subline fastigium spiritualis aedifici struunt, tantaque successores in altiora sustollunt, quanto per silenti custodium circumclusi esse extrinsecus fundere prohibetur: custos enim justitia silentium, et per Jeromam dicitur: Bonum est prestolari cum silentio salutare Domini. »

Exempla silentii illustria sunt. E Christianis S. Thomas Aquinas a silentio dictus est Bos mutus, et silendo ac meditando omnem suam scientiam hauit. S. Romualdus Jane sexen sperpetuum inclusus jugiter silent. Thodosinus in *Prato spirituali*, cap. LXVII, annos 35 egit in solitudine semper silentium servans. De Monachis B. Dominicis Lorici Petrus Damiani in eis vita sic ait : « Tenebant autem per totam hebdomadem distracta censura silentium; quod die Dominica post vesperam solventes habebant loquendi invicem usque ad completionis officium libertatem. »

Rudolphus Tacens monachus Alligemensis iuxta Bruxellas, sedecim annos tacuit: ortu fuit in cendium; canique restinguere non posset, silentium solvi Rudolphus, dixitque : « Stes, ignis hac hora, flamma, penitus conquescas. » Mir res! proflorus silentio: silent donec verbum Dei compleatur, i. quid S. Bonaventura.

Robert S. Ambrosius, lib. III ad *Virginem*, cum plurima ranarum murmura religiose plebis auribus obstrepentes, sacerdotem Dei precepisse ut conficerent, ac reverentiam sacre deferrent orationi; tunc subito circumfusos strepitus quievit. « Silent igitur paludes, ait S. Ambrosius, homines non silebant. »

Inter Ethnicos illustris fuit Pythagoras, qui suis discipulis per quinquennium silentium induxit, ut sermonis moderationem, recteque loqui silendo condiscerent, ait Nazianzenus.

Philostatus, lib. I, cap. xi, scribit Apollonius Thyanæum, eo quod tacere nequerit, sibi quinquennale Pythagore silentium indixisse, idque adeo pertinaciter observasse, ut imperatori interroganti non voce, sed sciptio responderet.

Theonas 30 annos siluit, ut patet in *Vitis Patrum in Theona*. S. Gregorius Nazianzenus tota Quadragesima silebat: consam dat, orat. *De silentio Quadragesima*: « Piorum virorum, inquit, prescriptis obtemperans labia mea quasi pessula quodam obdidit: cujus facti mei si causam queris, idcirco a sermone prorsus abstinui, ut sermonibus meis moderari dicam. »

S. Arnulphus Suevienensis Episcopus annos tres et menses sex tacuit perpetuo, ut habet ejus *Vita cap. viii*, apud Surium angusti 13.

Severus Sulpitius in senectute sua a Pelagianis deceptus, et agnoscentis loquacitatis calpam, silentium usque ad mortem tenuit, ut peccatum quod loquendo contraxerat, tacendo penitus emendaret, » inquit Gennadius in *Viris illustribus*, in *Secero*.

Pambo Abbas audiens illud *Psalm. XXXVIII*: Dixi : Custodiad vias meas, ut non deliqueris in linguis moeris. » Sal est, inquit, reliqua audiam, cum istud complevero. » Post multum temporis rediens, migrans eum tam diu tardus, respondit: « Nondum id quod ducit perceras. » Ita *Tripart. lib. VIII*, cap. i. Quare silentio id assecutus est, ut moriens dixerit : « In hanc horam non me penitet alieus verbi, quod dixerim: et sic ad Deum recedo, quasi qui nec plus ne religiosus esse coepimus. » Tesis est Palladius in *Lauricia*, cap. x.

Quin et bestie stato tempore servant silentium: aves mane cantant, per diem silent: cicadae mane, lusciniae meridi facient: non faciat Religiosus horis a regula definitus? Anseres et Gilicio voluntates turnalium, Taurum montem translari, metu aquilarum illic degentium, quas infestas sentiunt, ora lapidem capiunt grandem, oscus obturant strepant tantisper, dum periculum praeveruantur. Tesis est Plutarchus, lib. *De Solertia animalium*. Apes, dum volant, strepunt, sed in altius silent et laborant. Hirundines nidificantes in opido Alviano, et magnis garrisibus persperantes coniunctionem S. Francisci impediunt. Imperat eis silentio: silent donec verbum Dei compleatur, i. quid S. Bonaventura.

Robert S. Ambrosius, lib. III ad *Virginem*, cum plurima ranarum murmura religiose plebis auribus obstrepentes, sacerdotem Dei precepisse ut conficerent, ac reverentiam sacre deferrent orationi; tunc subito circumfusos strepitus quievit. « Silent igitur paludes, ait S. Ambrosius, homines non silebant. »

Inter Ethnicos illustris fuit Pythagoras, qui suis discipulis per quinquennium silentium induxit, ut sermonis moderationem, recteque loqui silendo condiscerent, ait Nazianzenus.

Philostatus, lib. I, cap. xi, scribit Apollonius Thyanæum, eo quod tacere nequerit, sibi quinquennale Pythagore silentium indixisse, idque adeo pertinaciter observasse, ut imperatori interroganti non voce, sed sciptio responderet.

Stobæus, serm. 426, 128, 129, teat. *Xenocrita* singulis negotiis diei partes et gnasse, silentio quoque suam partem dedisse: *Aschinem Socraticum* dixisse, se a Socrate non solum loqui, sed etiam silere didicisse. *Harpocrates philosophus*, qui omnibus rebus silentium anteponebat, tanquam decum a Graecis cultum fuisse in effige viri labia comprimitis.

Denique sapientissimus Solomon ait, *Ecccl. iii, 7*: « Tempus tacendi, et tempus loquendi. » Pythagoras, et post eum Nazianzenus docuerunt tunc esse loquendum, cum melior est sermo silentio; tacendum, si secus esset S. Hieronymus in locum citatum *Ecccl. iii*: « Discamus, inquit, prius non loqui, ut postea ad loquendum ora reseremus: silentius certo tempore, ut ad præceptoris eloqua pendeamus; nihil nobis videatur rectum esse, nisi quod discimus, ut post multum silentium de disciplinis efficaciam magistris. »

Medium et praxis ut quis discat silere, est: *Primus*, claudere aures, et coercere curiositatem audiendi et cognoscendi novarum. Unde Joannes Abbas in *Prato spiritu*, cap. CLXXXVII : « Qui, inquit, continere vult linguam, obstruat aures, ne multa audiatur! » Et Seneca, *epist. 103*: « Est quedam, ait, dulcedo sermonis, qui irripit et blanditur, et non alter quam ebrietas, aut amor secreta producit; nemo quod audierit faciet. »

Secondum, per aliquod tempus cohibere se plane a loquendo, id quoque secedere in cubiculum, et cavere garrulorum contubernia. Unde S. Basilus in *Breviari. Resp. 208*: « Necessarium, ait, est perpetuum silentium, quoque per illud et vita peccantibus in dicendo sancetur, et in otio discere potuerint, quid, quando et quomodo loqui oporteat. » B. Petrus Damiani, *epist. 114*: « Assuecat, ait, lingua sub taciturnitate se cohibere censura, et tacendo diceat, quod loquendo postmodum graviter proferat; ne, si num districthin negligit custode silentium, loquendi postmodum nequeat frenare pruritum. » Hinc notant Nyssenus et Olympiodorus in *Ecccl. iii*, prius dici: « Tempus tacendi, deinde tempus loquendi; quia illud procedere, hoc sequi debet; nam per silentium tempore tacendi perdisca a nobis, quod posse per sermonem tempore loquendi proferatur; » et B. Ennodius, lib. VIII, *epist. 3*, loquens de philosophia nihil dicendi, tradit, « Veteres ut loquuntur melius, in presenti nihil locutus, et illam silenti curam nutricem fuisse sermonis. »

Tertium, cogitare et sibi perspicere, quantum sit robur, decus et fructus silere. Thalassius, *hæc. 1*, num. 66 : « Silentium, inquit, et preces maxima virtutum arma sunt, » et, ut ait B. Antonius, *hom. 103*: « Silentium mater est virtutum; » S. Bernardus, serm. *De Mutat. aquæ*: « Silentium, inquit, est custos religionis, et in quo est fortitudine nostra; » et ali: « Silentium, inquit, est religiosus decus, et principia quietis mentis custodia. » Ille B. Petrus Damianus, *epist. 39 ad Desiderium*, ait silentii violatorem similem esse crocodilo oscitant, cui tunc hostis hydrus (*Plinius ichneumonis* has tribuit insidias) fauces ingreditur, et alium erudit; item ostreo incaute se ad solem spectant, cui primum insidiator cancer calcitum injicit ne claudatur, deinde ejus viscera depascitur: tum concludit: « Qui (religiosus) nimur vivit, dum sub silenti censura concorditer; perit autem, cum ad loquendum immoderatus aperitur. » Ille S. P. N. Ignatius tria dabat signa, ex quibus quis perspicereat, an in monasterio aliquo vel collegio esset bona disciplina: *primo*, si bene servarent portas et clausuras; *secondo*, si omnia loca nitida essent et composita; *tertio*, si bene servaret silentium, non essent fabule, strepitus, clamores. E contrario loquacitatis incommode sunt plurima. Vide de ipsis prisorum sententias, quas recensuit *Levit. xv, 22*.

16. *An equos (Egyptiorum) rugentes*. — Abundant enim equis et equitatibus *Egyptus*, ut patet *III Reg. x, 28*, cum Judei in bellis vix uterentur equitatibus, ut ostendit *Deuter. xv, 16* (1).

Iudei fugientis. — Ludit per antiaphrasin in voce *fugio*, q. d. « Dixisti : Fugimus, » id est confugimus ad equitatum *Egypti*; ideo fugientis quasi vici et profligati, ante faciem Chaldeorum vastantum *Egyptum*.

Et super veloces (equos Egyptiorum) ascendentes: *ideo* (me vindice) *velociores erunt* (Chaldei), qui *perseguuntur* vos. — Simili modo iustit in voce *fugienda cervorum et servorum*. Unde Joannes Abbas in *Prato spiritu*, cap. CLXXXVII : « Qui, inquit, continere vult linguam, obstruat aures, ne multa audiatur! » Et Seneca, *epist. 103*: « Est quedam, ait, dulcedo sermonis, qui irripit et blanditur, et non alter quam ebrietas, aut amor secreta producit; nemo quod audierit faciet. »

(1) Ceterum fiducia in equis *Egyptis* posita exprobatur Hebreis, non hic tantum, verum et infra, *xxxii, 1*; conf. *hos. xiv, 4*. Unde colligere licet *Egyptum* illa aitare equis et militia equi estribi abundasse. Intra vero id colligere non tantum a Prophetis hujus et subsequentiis temporibus, verum etiam ex aliis veteris Testamenti locis in quibus *Egyptum* mentio occurrit. Vide *Genes. 4, 9*; *Exod. xv, 6 et seqq.; xv, 1*; *II Paral. xii, 5*; *Jer. xxvii, 4, 9*; *Cast. 1, 9*; *II Reg. xvii, 24*. Scriptores exteri quidem in *Egypto* describenda versati, vel *reg. iiii*. *Egypti* mentione non facientes, equos *Egyptis* minus celebrant. Sed continentur est statum *Egypti* sub Persis, et deinde sub Lagide plurimum esse immunitatum, et postquam *Egyptus* inferior tota in fossa et rivo scissa est, factum esse inequitabilem, ut Herodotus exerte testatur, lib. II, cap. cvii; Cf. Bocharti *Hieroz.*, part. I, lib. II, cap. ix. (Rosenmüller.)

Palestina plurimes asinos impinguos, alacres, specie pulchri et minime ignobiles matribat, quibus contenti esse debentur hujus regionis incole, si stare vellent intra limites quos Deus illis constituerat, iustum contra hostem suum auxilium promittendo, *Psalm. lxvii*; *Judic. v, 10*; *Chardin, Voyage en Perse*, tom. III.

sannet Deus. Ita Daphidas maleficis in omnes, ut nec ipsis diis parceret, Delphos prefectus oraculum dieris, deridendi causa rogans: Num equum repertus esset; cumque responsum fuisse celeriter esse reperatum, passim jactavit equum nec se habuisse, nec amisse. In redditu autem ab Attalo rege Pergami comprehensus, et rupe cui Equi nomen fuit precipitatus, interitus et pene impeditas veritatem oraculi comprobavit, inquit Sidas in *Daphida*.

17. MILLE HOMINES A FACIE TERRORIS UNUS (supple fugient): hoc enim quod sequitur per zeituna (reperendum): ET A FACIE TERRORIS QUINTO REGNIS, — scilicet multo, ut habent Septuaginta, vel omnes simul, q. d. unus Chaldeus mille vestrum terrebis et fugabit, et quinque Chaldei totum vestrum gregem fugabunt. Ita S. Hieronymus. Pro mille homines hebreus est *תִּשְׁאַלְמָן עֲדֵיכֶם*, id est mille unum, sive chilias una. Ita Septuaginta, Chaldeus et Noster. Alter verit Vatablus, mille velut a facie incorporationis unius fugient. Alter et Sanchez, q. d. Mille homines a facie terroris unus, et, id est uno, a facie terroris unus, quinque homines mille fugientes.

BONIS RELINQUANT QUASI MALIS NAVIS IN VERTICE MONTIS, — q. d. Scit, fracta navis, tabulis reliquisque omnibus armamentis fluitantibus et perirentibus, nauta solum malum in monte tollunt et erigunt, aut aliud signum in colle extollunt, ut navigantibus sit indicio locum esse periculorum ob syrtes, scupulos, arenas, etc.: ita vos patet ex hac clade superstites eritis quasi sanguini iesi Dei, ut calamitatis vestre exemplo alii eamdem vident et caveant. Ita S. Hieronymus. Comparatio exodium Ierusalem naufragio navis, ex quo malus, id est pauci evaserunt, ut dispersi per orbem, Iudea clades essent indices et precones.

18. PROPTEREA EXPECTAT DOMINUS UT MISERARI VESTRI, — q. d. Quia tanta futura est clades, propterea expectat hens, ut mons hic ab Isaia penitentiam agatis, itaque misericordia vestri Deus cladem hanc auferat (1).

(1) Propterea. Particula *cum non est hoc licet omittenda*, que cohieren habet superioritas facta, vel reddit potest particula *nam*, *verum*, *cetero*, etc., quasi Prophetam hanc objectio responderet: *Quare sic Dominus hostis gravissima permisit in populum suum?* etc., ne miseris, inquit, quod tandem dissimiles fecis. Nam in hoc tempore est ut vos possit in gratiam recipere. Vel potius sit hoc objectio: *Codd curiose est cur dominus omnino non permisit nisi contumaces filios?* quid recesserit et nunc non veniant Ierusalem tempore Ezechiae, aut velutque tempore Messiae? Respondebit. Certe in hoc usque benigne tempore Messiae? Respondebit. Certe in hoc usque benigne tempore Del, qui nihil aliud expectat quam quid habent quibus con- donant et quae in gratiam suam recipiunt. Expectat. Non satis expecta verumne expecto vim viri cibarum, quod audet et soncibet viri, sed redi potest, et ejus participum in hoc modum versus habet. Illa temet, inquit, in hoc tempore est, in misericordia. Ad hoc spesuram fratres gerantur, vos lugentes intraveris,兄弟 et vobis inter- erit, et in pietatem regnabit, ut vel fratris fructos et ad

ET IDEO EXALTABITUR (id est in altum tolletur quasi elongans se, suamque manum, et ut Vatablus vertit, suspendit ictum), PARCENS VOMS. — Sic Osee cap. xi, dicitur: « Ego eis quasi exaltans, id est in altum tollens, et elongans » jugum super maxillas eorum, » aliis ex adverso, « exaltabitur, » inquit, id est, in altum tollit Deus manus, quasi minans validam plagam, ut vos terret et compungat, itaque plagan evratis; aliis, « exaltabitur, » id est, gloriabitur Deus per hanc suam clementiam, et pone dilationem « parcens vobis; » maxime enim exaltatur Deus misericordia et parcendo. Ita S. Hieronymus.

Quia Deus iunctu Domini; — quia Deus non agitur furor, sed justo iudicio et aquilite judicat et vindicat: hinc differt peneam eamque indulgentia temperat. Alii: « Quia Deus iudicet Dominus, » inquit, id est quia Deus est fidelis et justus, implens promissa sua: hinc expectat Ierusalem, ut punitet, itaque ei parcat; promisit enim ei suam opem, favorem et salutem.

BEATI OMNES QUI EXPECTANT EUM. — Est epiphema praecedentium, q. d. Miseri et infelices estis et eritis, o Judei, sperantes in hominibus, confugient ad Egyptios! ut beati, immo terque quaque beati et felices sunt, qui sperant in Deo, qui eum ejusque opem expectant.

19. POPULUS XIX SION HABITANT IN JERUSALEM. — Probat quod dixit beatos esse, qui sperant in Deo, eumque expectant, ex eis quod populus Sion, id est veri et fideles Iudei, qui sperant in Deo, sub Ezechia tali habitabant in Ierusalem, non timentes minas et copias Semacherib. Ita Foreius. Secundo, Procopius, S. Thomas et Hugo huc referunt ad Iudeos Babylonie in Ierusalem redemptores sub Cyro. Tertio, et maxime, Prophet sub his symbolis intelligit, quod populus Sion, id est fideli Christiani, pacifico habitabit in Ierusalem, id est in Ecclesia sub Christo, qui erit ejus preceptor et doctor, ut sequitur: ad Christum enim de more transire. Unde S. Hieronymus, Procopius, Cyrilus, Theodoretus, et alii omnia quae sequuntur ab hoc loco usque ad finem capitulii litteraliter ad Christum Christique gratiam, redemptiōnem et salutem referunt; sed ita ut aliquid prophetæ, et quasi obiter perscripsit ejus typum, scilicet felicitatem redemptum et Babylonie sub Esdra, et Iesu filio Ioseph.

AD VOCEM CLAMORIS TUI STATIM UT AUDIERIT. RESPONDERIT. — Haec dominus clamenter et orante Ezechiam, in obsecione Semacherib max exaudiuit, eamque liberavit cesso Semacherib: ita et in Babylonie captivos clamantes exaudiuit, reducens eos in patriam: ita, immo multo magis, fideles Christianos se invocantes.

20. ET DABIT VOBIS DOMINUS PANIS ARCTUM, et se conversus in *gratiam recipiat*, vel ut tantummodo illi remittantur quibus justa consilia inaccessibilis sapientia non indignum sit gratiam et a malis remissionem prastare. (Foreius)

AQUAM BREVIEN. — Hebreum, autem habet, *dabit vobis* *תְּכִימָה לְבָנִים לְחַטָּאת*, id est panem angoris sive tribulationis, et aquam angustie, vel potius oppressionis, ut veritatem Septuaginta hic et Noster, III Reg. ult., 27. Talis autem est si panis sit arcus, id est restitus et modicus; et aqua brevis, id est paucia et exigua, ut esurient et simili expiere nequeant, q. d. Patremini quidem, o Judei sub Semacherib, reque ac in Babylonie inopinatum aliquem, famem, siti, etc.; verum Deus vobis aderit, vos proteget, dubitique doctores et preceptores, scilicet Esdra, Ieremias, Daniel, Ezechielem, Aggeum, Zachariam, Malachiam alias Prophetas, qui vobis semper presentes erunt, immo a tergo monere opportune, importune non cessabunt, ut viam Domini recta ingrediāmimi, ne devicias ad idola; tunque pro arcta pane et aqua dabit vobis Deus rerum abundantiam, ut unum fecisse cum Iudeis Babylonie redemptibus, patet Zachar. VIII, 11, et Agg. II, 17; tum Ezechie sub Semacherib, patet IV Reg. xix, 29. Ita S. Thomas, Procopius, Hugo, Lyrinus.

Hec veriora sunt tempore Christi, qui est perpetuus fidelium per omnia secula doctor et preceptor, q. d. Deus dabit fidelibus doctorem Christum, inquit S. Hieronymus, et Spiritum Sanctum quique Apostolos.

Secundo, S. Cyrilus, Procopius et S. Hieronymus, per panem arcum et aquam brevem accipiunt Evangelium, brevemque Evangelii doctrinam, quam cap. x, 23 Septuaginta vocant *verbum abbreviatum*, quod longis sinuosisque legis preceptis successit; hinc enim quasi panis animas pascit. Verum panis brevis non significat huius ultimata panorum parvum, sed panem afflictions, ut patet ex Hebreo: quanquam et Evangelium sit panis afflictionis, quia iubet nos mortificare carnem, ferre crucem, panis arca pro Christo.

Tertio, S. Cyrilus et Leo Castrius: Panis hic arcus, inquit, est Christus, qui de celo descendit, et arovavit se ad corpus infantile, ad preseptum, et ad crucem: rursus dicitur arcus, quia cum labore et sudore inventus. Hinc iterum panis arcus est Eucharistia, vel Christus in ea, qui cum penitentia et lacrymis sumendus est: sic aqua angustie vel est baptismus, qui oppressus a demone laxat et liberat; vel est sanguis Christi Eucharistia, in qua angustias passionis eius recolimus, ut ad similes portio pro eo tolerandas animemur. Hic sensus allegorice commodus est.

Tropologice, panis arcus et aqua brevis, est paupertas, famis, sitis omnisque angustia et tribulatio a Deo immissa, ut suos purget et probet: tunque solet ipsi pariter dare doctores et preceptores, qui tribulatos roberent, consolentur, doceant et perficiant.

Anagogice, haec refert ad finem mundi: tunc enim magna erit afflictio et penuria, tunque Deus

dabit infidelibus doctores Eliam et Enoch. Ita patres, quorum meminit S. Hieronymus.

NON FACIT AVOLARE A TE ULTRA DOCTOREM. — Hebraice *בְּלֹא כִּי תַּכְּמִין* to incapacit, id est, non vobis aderit, id est, non avolabit a te doctor tuus. Ita Vatablus.

21. ET ACUTIS TUE VENIENT VERBIS POST TERGUM MONENTIS. — Est periphrasis doctoris, sive magistri et pedagogi, qui discipulis semper adesse solet, cosqu sequi, post tergum monere, etc. Secundo, moraliter Llymino: Deus, ait, peccatores a se aversum, et ad bona induca conversum, quasi a tergo sequitur, ut eum ad dilectionem et reflectat. Et S. Gregorius, hom. 34 in *Evang.*: « Quasi terga, inquit, in preceptoris faciem vertimus, cum verba despiciamus, ejus precepta calcamus, et tamen nos vocare non cessat. »

Ex adverso S. Hieronymus tergum non peccatoris, sed deinde accepit; Deus enim offensus a peccatore abit, tergumque ei obvertit, sed ita, ut eum amans respiquit, seque reflectat ad eum ut sedet, vocis eum ad se revocet.

HEC EST VIA, AMBULATE IN EA. — Hec via est doctrina legis et Prophatarum, et maxime doctrina Christi Evangelica, in qua ambulamus, cum illi insistendo pergitus ad perfectionem et ad corolum. Ita S. Benedictus regula et institutio, que consilia Christi complectitur, apparuit quasi via Incida: cum enim, ut refert S. Gregorius lib. II *Dialog.* cap. xxxvii, S. Benedictus vita functus esset, eodem die dubius eius monachis visum est videre viam quamdam amplam et rectam pallidi stratum, innumerisque luminebus coruscantem; et senem quasdam astante, qui dicebat: « Hec est via quia dicitur domini Benedictus ascendit in eum. »

22. ET CONTANIBAS, — q. d. Sub Esdra, et magis sub Christo contaminabis, id est contaminata duces, abjicies, combures scriptilia, id est idola tua, coruscque vestimenta pretiosa, habebitis sub eo pro robus fedissimis, quales sunt sorores menstruate (1).

ENGREDERE. — q. d. Abi in malam crucem, « dices ei, » scilicet scriptili et confutili, id est idolo.

23. ET DABIT PLUVIA. — Dedit Deus pluviam et fertilitatem Iudeis sub Esdra; sed meliorem

(1) Altaribus addebantur effigies deorum, primum in formae trunci et lapides..., plerique quidem lapides parvi, coloris nigri et unguulati, jan. corni, jam cylindri; verum etiam etiam majors, quadrati, et coni, quibus omnibus singulares vires divinas messe credabantur... Progrediente tempore effigies, arte diligenter, interdum forma eorum excolssi, elaboratas sunt, primum quidem lignae, panis post lapides et eburnea, et domum, quoque ex metallo fusae; lignae et autem et lapidea laminis aureis vel argenteis obcladuntur, ant preflos vestimenta ornantur, Num. xxviii, 15; xxix, 16; Judic. xvii, 4; Iesu, x. 2. (John, Archologia Biblica, part. III, cap. vi.) Porro de ueste que spes in imaginam, sive sint ex lignasse exarato vel aere factae, his Isaiae loquuntur, et plura leguntur infra, cap. xi, vers. 19.

gratiae Spiritus Sancti pluviam dedit terra; id est animabus filiorum sub Christo, ut fructus honorum operum edant. Ita S. Cyrilus.

PASCATOR, etc., AGNUS SPATIOSE. — Hoc ad littaram factum est sub Ezechia et Esdra, symbolicum sub Christo. Agnus enim sunt miles et innocentes, qui Christianum sequuntur: tauri sunt Apostoli et Evangelista, qui azzuram Ecclesiam excolunt: pulli asinorum: sunt filii Gentium, hi in Ecclesia spiritualibus cibis large pascuntur.

24. COMMIXTUM MIGMA COMEDENT, Sicut in AREA VENTILATUM EST. — Id est purum, sine paleis: hec enim in area ventilata sunt: migma sive smogma græco, idem est quod hebreæ בְּלִבְנָה, et Latinum mixtio, a radice μίκτης, id est miscere. Jam mixtio idem est quod pubulum: sicut mixtum significat potum sive vinum, Psalm. LXIV: «Vini mero plenus mixto.» Sicut enim in vino etiam mero multa uva, multe stilae, multi liquores commiscuntur: ita in pubulo jumentorum multa grana, vel multa stipula miscantur. Est ergo pubulus hoc mixtio, sive mixtum.

Pro commixtum hebreæ est γόνη chamei, id est fermentatum, hoc est acre conditum; solent enim rusci pabulo jumentorum licet puro, in aestate cum flaccescit, aliquid addere (v. 3, liba confecta ex foliis seminum raparum, & t qui bus tundendo elicuerunt oleum), quo illud acut, et acore suo appetitus languentes provocet, ut facit fermentum in pane. Secundo, dicitur commixtum, quia licet sit ventilatum, et sim palei, tamen ex commixtum migma, id est frumenti vari genere (scilicet vicie, lenti, avene, hordei, etc.), commixti miscella, sive farrago, inquit S. Hieronymus; haec enim sua varietate grata est palato et nauseam tollit.

Symbolum primo, Christus fidelibus dat migma, id est doctrinam ex utroque testamento; atque ex Mose, Prophetis et Apostolis commixtam. Ita S. Hieronymus, Cyrilus, Procopius et Leo Cas-

trius.

Migma secundo, Christus dat migma, id est seipsum in Eucharistia, inquit Castrius. Hec dicitur migma: quis cur? Primo, quia commixta est ex deitate, corpore, sanguine Christi, et ex speciebus panis et vini. Secundo, quia haec species ex variis granis fiunt et commiscuntur. Tertio, quia Eucharistia significat et efficit commixtionem mirabilem: per eam enim realiter miscerunt cum carne Christi, cum Deo, et tota SS. Trinitate. Unde S. Cyrilus dicit per eam nos Christo et Deo uniri, sicut certa liquefacta alteri commiscetur et uniri, ideoque per eam nos fieri concorporeos et consanguineos Christi, immo Christiferos. Rursum per eam spiritualiter, scilicet ratione charitatis, miscerunt cum Angelis aliisque hominibus. Est enim hoc Angelorum et hominum migma, sive cibus utrisque communis. Vide S. Bernardum, serm. 3 in Vigilia Nativitatis Christi, de triplici mixtura, que facta est in incarnatione: haec enim nobis gustanda proponi-

tur in Eucharistia, scilicet: primo, Dei et hominis; secundo, virginis et matris; tertio, fidei et cordis humani. Apud quem serm. 2 De Nativ., vide et aliam triplicem mixturam, primo, creationis; secundo, redemptions; tertio, glorificationis.

Natal Leo Castrius quosdam Hebreos hebraice bell, id est migma, derivare a בְּלִבְנָה, id est non, et בְּלַי, id est sibi, q. d. pubulum non sibi, id est non sum, q. d. Fideles comedunt migma Eucharistia, puta cibum non sum, sed Angelorum: «Panem enim Angelorum manducavit homo.» Verum hoc eleymon subtilius est et alienius: constat enim bell, derivari, non a bell et lo, sed a בְּלַי, id est misericordia; unde bell est misericordia, migma. Potius ergo Eucharistia dicitur migma, quod Christus, qui tantum Angelorum fuerat cibus, jam carni mixtus, factus est in ea etiam hominum esca, in eaque homines miscerat cum Deo et Angelis, ut dixi.

25. SUPER OMNEM COLLEM ELEVATUM, RIVI CURRENTIUM AQUARI, — q. d. Sub Ezechiel sequitur ac sub Esdra erunt rivi aquæ, vel pluviae, vel fontane exsiliens in montibus, qui ipsos etiam montes et colles secundabunt, q. d. Magna erit ferilitas ex aquarum copia. In die interfectionis multorum, »cum 183 millioni Assyriorum cadentur a Cyro: «cum ceciderint turres, »cum murorum et palatiorum Babylonis, tum turres, id est principes, qui in populo eminebant sicut turres in domo. Ita S. Thomas, Hugo, Forerius et Sanchez.

Secundo, et verius, rivi, immo flumina, grazie per Christum ubique fluenter, vel occasis vel prostratis tyrannis, et fidei hostibus sub Constantino. Tunc ceciderunt turres, id est, Gentiles Imperatores et principes, omnisque sapientia Gentium, licet altissima, dejecta fuit, totusque orbis colla subdidit Christo. Ita S. Cyrilus, Hieronymus, Haymo, Procopius, et Auctor Quæst. novæ et Testimenti; apud S. Augustinum, tom. IV, Quæst. CV.

Idem verius erit in fine mundi; tunc enim rivi gloriae decurrent in electos, cum cedentur impia, et turres omnes, muri et urbes cadent, ut magis patetibet sequenti.

26. ET ERIT LUX LUX Sicut LUX SOLIS. — Primo, Vatablus, Sanchez, Hugo, Forerius et Rabbini sic exponunt: Iudei liberatis a Sennacherib, item Babylonum regentibus sub Esdra, summa erit lux, id est letitia: ita gaudentibus, ut luna et sol septuaginta annis eius splendore virideantur, idque cum Deus sanaverit plaga ab Assyriis et Chaldeis illataum, atque restauraverit ea, que ab illis convulsa vel diruta sunt. Sit de Iudeis ab exitio Aman liberatis per Esther, cap. XI, 11, dicitur: «Lux et sol orbi est eius; » et cap. VIII, 10: «Iudeis autem nova lux orbi visa est.» Hic sensus frigidior est et temnior: illud tamen ad eum Prophetæ, ut dixi.

Secundo, S. Cyrilus, Procopius et Auctor citatus apud S. Augustinum, Quæst. CV, exponunt,

q. d. Post crux resurget Christus, tuncque ut sol intelligibilis septuplo, id est, multo, et quasi immenso lumine præfulgebit Eclesie: et luna, id est Apostoli aliquique predicatorum prælubent eidem, ac si soles essent. Hoc est quod ait Isaías, cap. IX: «Habitantibus in regione umbra mortis, lux orta est eis.» Si tritum fuit apud Platonem, Aristotelem et alios hoc proverbium: «Nec Vesper, nec Lucifer ita admirabilis ut justus.»

Tertio, et optimè S. Hieronymus, Haymo, Adamus, Lyrinus, et Dionysius, haec referunt ad diem iudicii, et ad resurrectionem: eo enim avulsi Propheta. Nam tunc cadent urbes et turres, tunc luna renovata et glorificata splendet ut sol, et sol septuplo, id est longe solito, erit clarior, idque ab uno et soli luna consequatur cursus et laboris sui praemia. Unde erit tunc colum novum et terra nova. Ita S. Hieronymus, Lyrinus et Glossa; que tamen falso addit autendum esse lucem solis et lumen, eo quod illa per peccatum fuerit imminuta, de quo § proximo.

Porro hoc lumen sol et coeli accipient, non ex splendore corporum Beatorum, ut vult Richarde in IV, dist. XLVIII, art. 2, ad 5, sed immediate a Deo, idque primo, ut ita in celis Dei maiestas resplendet; secundo, ad majus gaudium et gloriam Beatorum, utque inter locum et locatum, id est inter celum et corpora gloriosos Beatorum deinceps et congrua sit proporcio; tertio, ut sol et luna sibi invicem opposita, divisi, sed clara et gloriosa totum utrunque hemisphaerium in omnem aevum illuminent, nece omne lumen solis, lumen aut colorum ulla amplius erit motus.

Mystice, Auctor apud S. Augustinum, Quæst.

CV: In celo, ait, fulgebunt et sol justi, maxime qui rehabet omnibus sancti sunt Christum. Hi enim, utpote in justitia et sanctitate illustris, recte soli et luna comparantur; quia in celo exercitantes septuaginta clariores sunt futuri; similes enim erunt Christo, Joan. cap. III, vers. 2, ut merito resurrectorum eorum sol a luce conferatur, certorū vero stellis, epist. 1 ad Corinth. cap. XV, vers. 41.

Sicut LUX SEPTEN DIERUM. — Id est sicut sol lux primi septem mundi diebus, antequam peccatum Adam. Ita S. Hieronymus, Haymo et Glossa: putant enim ipsi primis septem mundi diebus solum clarum quam jam habuisse lumen, sed ilud ob peccatum Adams fuisse imminutum. Verum obstat quod sol et luna crea sint quartu die mundi, Adam vero sexto, quo et peccavit, uti communiter docent Patres; ergo ante ejus peccatum sol non potuit septem, sed tribus tantum diebus lucere.

Sextudo, ergo et genuine, q. d. Lux solis erit septuplo major, unde Vatablus verit, erit tanta quanta est lux septem dierum.

Sic Claudianus, lib. De Ruptu Proserpinae, con-

solanum et promittentem ei miram lucem Pluto nem inducit:

Amisum ne crede diem, sunt altera nubes
Siderea, sunt orbis alii: lumenque videlicis
Parus, Elysiumque magis mirabre solem,
Caloreisque plies.

In DIE QUA ALLIGAVERIT DOMINES VULNES, — quando scilicet Deus vulnus omnis corruptionis, miseris, tristis, mortalitatis sanabit in nobis per quatuor dotes corporis gloriosi.

27. ECCE NOMEN DOMINI VENIT DE LONGINQUO. — Vers. Cyrilus, S. Thomas, Hugo, Forerius, haec referunt ad stragam Babyloniorum, q. d. Post longum spatium, puta post ducentos annos veniet Dominus eversus Babylonem per Tyrum. Alii haec referunt ad stragam Seunachirib et Assyriorum; sed illa non venit de longinquitate; sed hoc tempore, scilicet circa annum 15 Ezechie, configit.

Secondo et genuine, S. Hieronymus, S. Thomas, Hugo et Lyranus haec referunt ad diem iudicii: de eo enim egit vers. preceedit, et agit in seq., maxime vers. 33, ubi loquitur de igne Topheth, id est gehenna.

Sensus ergo est, q. d. «Ecce nomen, » id est miseras, potentia et vindicta irati Dei, quam ipse in die iudicii exercabit in reprobos, longo tempore veniet. Unde sequitur: «Ardens furor ejus, » etc.

Mystice, Sanchez: Vindicta, ait, Dei venit de longinquitate; quia venit de peccatorum nostrorum duritate, que longe abest a Deo, cogitque eum prospire ad vindictam, cum ex se et natura sua sit clementissimus, et a puniendo alienus ac remotus.

ARDENS FUROR EIUS. — Est pulchra hypostasis Dei irati: solent enim irati oculis scintillantibus, fumante naso, ex lingua et labiis flammis emitibus, spirare furor.

28. SPIRUS EIUS VELUT TORRENS FUNDANS. — Vers. 29. g. d. Halitus qui efflabatur ab ore indignabundo Dei, tam erat vehemens, ut solus prostratus videbatur omnes hostes; non ultra aliquæ incitatus torrens, qui ad medium usque collum intumuit, homines prostrerit, obruit et mergit. Ita Sanchez.

Nota: «Torrens inundans» est proverbium significans maximam tum copiam, tum celeritatem, tum impetum, tum stragam et clamorem. Hæc enim involvit «torrens», præserim «inundans», Sic Seneca in Oedipo:

Aurea torrenti deduces flumina ripa:

«Torrenti, » hoc est exundante, per cataphresin, ad perpendens gentes in nihilum, — ut iam non sint in terra, sed in inferno; in terra ergo erunt nihil: in inferno cremabuntur et annihilabuntur: quantum est ex ignis et combustionis; sed Deos conservante ad eterna tormenta, nunquam erunt nihil vel annihilati.

Ex Hebreo verbi potest cum R. David, Pagino et Vatablo, ad cibrandas gentes cibro vanitatis, id est ventilatione imutili, id est quia non purgantur grana, sed perduntur, et in ventum ejiciuntur omnia, que sunt in vano.

ET FRENUM ERRORIS, QUOD ERAT IN MAXILLIS POPULORUM. — Primo, Forerius et Sanchez exponunt, q. d. Frenum ei jugum quod Sennacherib et Chaldei impuserunt Iudeis, quo eos a patria extores per varias regiones, multos eliam a patria religione ad Gentium deos (ut patet *Jerem.* xvii, 13), vagari et errare fecerunt, Deus perdet et conseruet.

Secundo et genuine, q. d. Deus in die iudicii auferet et perdet potestatem demonum, quia ipse velut freno regebat peccatores, cosque in omnem ducebat errorem et impietatem; consequenter auferet et frenum mundi et carnis, quo multi jam infrenaerunt. Huc pertinet exppositio S. Gregorii, homil. 18 in *Ezechiel*: «Prenum, sit, erroris maxillas populorum constinxerat, quando idolorum errore obligata gentilitas, Deo vero confessionis dare laudem nesciebat. Sed hoc ipsum erroris frenum jam nobis in canticum versus est, cum gaudendo plenus atque cantamus: Omnes dii Gentium damona, Dominus autem colos fecit. Bene autem dicitur: Sicut vox sanctificata solemnitatis; quia dum confessio laudem Dei reddimus, in sanctificate solemnitate gaudemus.»

29. CANTICUM ERIT VOBIS Sicut NOX SANCTIFICANTE SOLEMNITATIS. — Tertio legimus scilicet noctem, ut legunt Romana, Hebreæ, Chaldeæ; non noctem, ut legunt Plaminta et alia. Jam primo, dicit, «sicut noctem;» quia, inquit Pintus, cum mane esset immolanda victimæ, Iudei totam noctem praecedentem cum levita et eanticis transiebant. Secundo et genuine, loquitur Propheta sanctus et electus, qui in celo canens «canticum quasi noctis» (id est «noctis»; est antipotes Hebreæ: Hebreæ enim carent casibus; unde unum pro alio, immo pro omnibus nequantur); «sanctificate solemnitatis,» non Pasche, sed transitus maris Rubri, q. d. Canent Beati tale canticum, quale cecinerunt Hebrei, quando nocte transi mari Rubro, et submerso Pharaone cecinerunt: «Cantemus Dominum: gloriose enim magnificatus es;» *Ezod.* xv, 4. Hoc enim canticum Mosis cantantes electos docet S. Joannes, *Apos.* xx. Ita S. Hieronymus.

Aliqui per noctem accipiunt noctem impunitam, qua Hebrei, inquit, ex deriso, id est ex horis, cum tibis et symphoniam in montem, id est in Jerusalem, pergebant, q. d. Canticum Beatorum simile erit epithalamio sive hymnῳ; sed nuptiis nusquam vocantur, nec erant tum «sanctifica solemnitatis.»

SICUT QUI PERGIT CUM THRIA, UT ENTRET IN MONTEM DOMINI. — Solent enim vota redolituri et sacrificatrici, exsultantes cum citharis et tibiis ire ad templum, sive ad Deum, qui est fortis, immo fortitudo, Israel.

30. ET AUDITAM FACIT (q. d. Dominus notam

faciet toti orbi potentiam vocis sue, qua quasi nocturna impios in tartara præcipabit, sanctos in celum transcriberet: IN, etc., FLAMMA IGNIS (tum confagrationis mundi, tum gehennæ), ALIUD IN TURBINE, — id est quasi in turbine et grandine. Est catastrophæ, significans quod Deus terribili modo et horribili impetu reprobos perdet. Vide *Cap.* XXXVI. Ita S. Hieronymus.

31. A VOCE ENIM DOMINI PAVEBIT ASSUR. — Assur, id est diabolus, ac quis tyannus et oppressor, Dei sententia ferierit et dannabatur. Ita S. Hieronymus. Alludit ad Assur, id est ad Sennacherib, qui a Deo vindice fuit percussus.

32. ET ERIT TRANSITUS VIRGE FUNDATUS (id est virgo sive flagellum huius Dei transiens per reprobos, eosque persecutus, erit fundata, id est fortis, firma, stabili et perpetua in inferno: itaque) IN TYMPANIS ET CITHARIS (id est cum summo sanctuario jubilo et triumpho), ET BELLI PRECIPUS (id est inclitus et gloriosus pugnandi et hostes subjungi modo, scilicet solo nuto et impacio, quia celebrari solet cum tympanis et citharis, ut factum est Mosi, *Ezod.* xv, et David contra Goliath), EXPUGNABIT EOS: — mira enim gaudemus Sancti de hostibus suis impios vici, calcatis et aeternæ damnationi addicti. Ita S. Hieronymus.

Secundo et genuine, Valabrus exponit, q. d. Deus vincit Assyrios non armis, nec serio pugnans, sed tanquam ludens.

Tertio, Forerius, q. d. Assyribus et Sennacherib, non armis, sed sacrificiis, que cum tympanis et citharis offerebantur: plus enim ad victoriam valent priorum preces, quam milium arma. Hebreica enim *תְּמִימָה templa*, quod Noster verbi «precipus», significat elevationem agitationem, indeque victimam, que in sacrificio Deo omnium creatori elevando et agitando can ad quatuor plagas mundi in modum crucis, offerebatur.

Vener potius bellum *tenupha*, est bellum acre et illustre, quo victor hostem quaqueversum agitat, ut leo taurum; aut quo quasi certus de Victoria manuum elevatione ovat, exsultat, et quasi triumphum agit per pugnandum. Reete ergo Noster verbi, «bellus precipitus;» ait proinde primus sensus magis est genuinus; Septuaginta *tenupha* vertunt communationem; vertunt enim, ipsi cum tympanis et cithara pugnabunt contra cum ea communatione.

33. PREPARATA EST ENIM AB HERI TOPHETH. — Chaldeus, gehenna; Septuaginta, *vallis profunda*. Topheth enim fuit gehenna, id est vallis filiorum Ennon, juxta Jerusalem, ubi Iudei filios cremabant idolo Moloch, et, ne ejusmodi corum moverentur, pulsabant *toph*, id est tympanum; inde locus dictus est Topheth, quasi Tympanum, et a possessoribus dictus est Gehenna: unde ob similem crudelitatem et incendium, infernum dictus est Topheth, et Gehenna.

Jam primo, S. Cyrilus, S. Thomas, Hugo, For-

rius et Sanchez hinc referunt ad Assyrios et Chaldeos, putantque Sennacherib copias ab Angelo in Topheth esse cessas, immo combustas, sicut in Topheth cremabantur infantes idolo Moloch. Rursum Chaldeis et regi, ut veritatem Paginus, scilicet Balsasori, «preparata» fuit a Deo sua «Topheth,» scilicet in Babylone, ubi insepolitus in sterquilinum projectus est, et computravit: sicut in Topheth erat seorsim altera Judeorum, qui ibi patrescabant, ut docet *Jeremias* cap. xix, 11. Septuaginta plana alter vertunt, nimurum, tu enim ante dies deciperis. Ita enim legit Compunctiones, licet Romanii codices Caraffa habent, tu enim ante dies erigeris, in *ἀκρωτηρίῳ*, id est exigeris. Causa hujus diversitatis est, quod Septuaginta *Topheth*, vel, ut hebreæ est *Tophé*, acceptor non ut nomen proprium, sed ut futurum verbi *תְּמִימָה patha*, id est illestit, decopit.

Secundo et genuine, dat hic Propheta causam cur dixerit, vers. precez, transitum virginis Dei in impios esse fundatum, id est perpetuum; quia scilicet preparavit eis ab heri, id est ab olim, ab initio mundi, Topheth, id est gehennam. De Topheth origine, etymo, etc., dicam *Jerem.* vii, 31 (1).

Judei ex hoc loco putant «Topheth,» sive gehennam, creatam esse a Deo secundo die mundi, quia ille dies tantum habuit a heri, id est unum diem priorem; veram «heri» non tempus pretterit significat, ut ostendit *Hebr.* xii, 8; vide dicta *Gen.* i, 4, ubi ostendit *Genes* statim post lapsum Angelorum primo mundi die esse conditum. «heri» ergo significat *primo*, quod damnatis tormenta et incendii semper sint novæ ac recentia, perinde ac si hesterna die inchoassent. Secundo, aeternitatem eorumdem: quia in aeternitate, utpote stabili et immobili, quodcumque seculorum spatium perinde est atque dies hesterna: ideoque quovis aeternitatem momento sic erit acer ignis ille gehennalis, ac si hodie ardoret, et heri corporis esset incendi, inquit Sanchez.

Nota hic sex conditions gehennæ. Prima est, quod sit «Topheth,» id est locus incendi et tympani quo pulsantur. Secunda, quod ab «heri» id est ab initio mundi, impis sit preparata. Tertia, quod «profunda,» quia juxta centrum terra: unde, *Job* x, 21, vocatur «terra tenebrosa et operaria mortis caligine.» Vide ibi S. Gregorium. Quartæ, quod sit «dilatata;» tum quia venirem habet amplum, u. capiat tot milliones hominum; tum

(1) Fingit vates, interitum hostis descripturus, magnam quendam pyram ex materia utili lignisque multis in lata aliqua valle paratam instructamque esse, ab halo divini incendiarum, in quam coniunctus sit hostis consumendus... Jam fingit Propheta, ironia admodum acuta, regem curasse, ut spatium sit satis amplem et sufficiens in illo loco, rogo parando et extrendendo, in quo hostes possint comburi; non quod sibi hoc propositum haberent Hiskias, quam quod id tam commode evenerat, quam si hoc revera sibi proposuisset. (Rosenmüller.)

quia os habet apertum et hians, ut damnatos absorbeat: hinc infernum comparatur fere famenti, et pro fame hianti, et rictum oris dilatanti, ut cibum vel hominem devoret. Unde dicitur *Habac.* ii: «Dilatavit quasi infernus animam suam;» et *Isaiæ* v: «Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque cibo termino.» Nimirum «infernus insatabiliter cava guttura pandit.» Quocirca hebreæ infernum dicunt *Νένεσον*, id est postulans; quia, ut dicitur *Pros.* xxx, 13: «Tria sunt insatubilia, et quartum, quod non numerari possit: Sufficit; infernus, et os vulve, et terra, que non satiarur aqua: ignis vero numerum dicit: Sufficit.» Quinta inferni conditio sequitur, cum ait:

NUTRIMENTA EJUS, IGNIS ET LIGNA MULTA. — Per «ligna,» quo communis sunt ignis fomentum, aliud quodlibet per catachresin intelligit; quale est sulphur aeternum, et idem numero semper ardens, ut dixi *Apoc.* xix. Rursum ipsa corpora damnatorum: haec enim vocantur ligna, *Luce* xxiii, 31; *Ecli.* xi, 3. Calvinus lignem, etc., metaphoricæ accipit pro punitione Dei. Negat enim damnatos in gehenna usi igne, adeoque assert potam damnatorum non esse aliud, quam quod apprehendunt jugiter Deum sibi esse iratum: haec enim apprehensione con torqueri et cruciari. Verum Scriptura et Christus damnatorum verum ignem ubique comminatur: «Discedite a me, malodicti, in ignem eternum,» ait ipse, *Math.* xxv, 41. Idem docent Ecclesia, S. Augustinus omnesque Patres. Vide hic quam res fidei enaret Calvinus, quoniam inuenit Bei et interni hominibus eximat, dum eum facit imaginarium et pharasticum. Haec est fraus diaboli, et homines sine metu gehennæ impune peccent.

FLATUS DOMINI SICUT TORRENS SULPHURIS SUCCESSIONE EAM. — «Topheth,» sive gehennam. Haec est sexta gehennæ conditio. Sicut ergo de Beatis dicitur, *Psal.* xxxv: «Torrente volutatis tuae polabis eos, quoniam apud te est fons vite,» qui scilicet jugiter in «eternum Beatis vitam et gaudia eadem semper ostillet:» sic a Deo torrens sulphureus: ignis erupit, qui eodem semper ardore damnatos in gehennam cricet.

Porro, «flatus Domini» est spiritus procellosus divinitus ibi excitatus ad acundendum ignem, sicut ventus excitat incendium *Ætnæ*; vel est vis divina ignem jugifer conservans, qua ignis illi perpetuo absus consumptione ardebit. Ille flatus perinde gehennam succendet, ac si torrens ardentes sulphuris in eam infundereatur: quid magis horrendum animo concipi queat?

«Infernus lacus est sibi mensura, profundus sine fundo, plenus ardore incomparabili, plenus fatoe intolerabili; ibi miseria, ibi tenebrae, ibi ordo nullus, ibi horror eternus; ibi nulla spes boni, nulla desperatio mali,» ait Hugo, lib. IV *De Anima*: «Horrendo modo fit miseris mors sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu;

quia et mors semper vivit, et finis semper incipit, et defectus deficere nescit. Mors perimit, et non extinguuntur; dolor cruciat, sed nullatenus pavorem fugat; flamma comburit, sed nequamquam tenebras excutit, ait S. Gregorius, IX Moral. xxx. **Moraliter.** disce hic quanta sint gehennae tormenta, quam aeterni ignes; eos sepe meditate, gehennam semper ob oculos pone, cum te illeceberat ad peccatum sollicitat, cum venus, cum socii; pone digitum in igne, in candela ardente ad panca momenta, ac dico tibi: Si tantus est cruciatus candele urens momento, quantus erit cruciatus ignis gehennae urens in eternum? «Ego penitere eternum tanti non emo;» ego modicum mel aeterno felle, immo igne non mereor. S. Gregorius, lib. IV *Diaog.*, referit Petrum eremitam defuntem, et protinus corporis restitutum narrasse, se inferni supplicio et innumera loca flammari vidisse, atque in eis quosdam potentes huius seculi spectasse: qui cum iam datus esset, ut in illa et ipso intercrederet, subito angelum corusi habitus apparetur, qui eum in ignem mergi prohibebat, dicens: «Regredere, et qualiter tibi post hoc vivendum sit, cautissime attende.» Reviviscens tantis se jejunis vigilissime constrictus, ut eum inferni vidisse et perfusus tormenta, etiamta faceret lingua, conversatio loqueretur. Ibidem S. Gregorius narrat virum illustrem Stephanum defunctionem, doctum ad inferni tormenta, vidisse multa, quae prius auditu non creditur: cumque sistenter iudicet, audivit: «Non hunc adduci, sed Stephanum ferrarij jussi.» Qui statim redactus in corpus est, et Stephanus ferrarius, qui iuxta eum habebat, edem hora defunctus est.

Pergit S. Gregorius: Miles, ait, quidam examinius ad sae diebus haec se vidisse asserbat: «Pons erat, sub quo niger atque caliginosus, fotoris intortibus nebulae exhalans fluvium decurebat, transido autem. Onde, amena erant prata atque vicinia, odoriferis herbarum floribus exornata, in quibus albatorum hominum conuenticula esse videbantur: tantusque in eodem loco odor suavitatis erat, ut ipsa suavitatis fragranzia, illuc deambulantes habitantes saffaret: ibi mansiores erant diversorum, singula magnitudine lucis plane: ibi quedam mira potentie adificabatur dominus, que aureis videbatur laterculis construi, sed cuius esset, non potuit agnosci. Erant vero super ripam praedicti fluminis nonnulla habita-

cula; sed alia exsurgens fotoris nebula tegebat, alia autem exsurgens fotor e flumine minime tangebat. Haec vero erat in praedicto ponte probatio: ut quisquis vellet per eum injustorum transire, in tenebrosum festeremque fluminis laberetur; justi vero, quibus culpa non obsteret, seculo per eum gressu ac libero ad loca amena pervenirent. »

Quomodo Josaphat a Barlaam cōversus, duetus fuit in paradise et infernum, qualiaque et quanta ibi viderit, quibus tentationem libidinis gravissimam plane superavit, immo in aegritudinem et virium defectum incidit, narrat Damascenus in eius Historia, cap. XXX.

Joannes Climachus, gradu 4, narrat se in visitaione monasteriorum fratrem quemdam qui cultus curare habebat, repperisse singulari lacrymarum gratia prædium: quem rogans, unde eam adeptus esset, audivit ab eo «ne nunquam arbitratum in culmine ministeris servire hominibus, sed in suis fratribus ab apostolis bone mereri; et ex ignis quem perpetuo cernebat conspectu, vasta ignis inferni incendia anima versasse: que consideratio uberes ex oculis lacrymas solebat elicere.» Ita et noster P. Franciscus Borgia, meditatione inferni ad tantam sibi mundique despiciantem pervenit, cumque febri astutus: «Hinc ait, coniuge, Francise, quanto sint infernum flammæ.»

S. Gregorius, IV *Diaog.* XXX, asserit virum quendam sanctum et solitarium vidisse Theodoricum regem Gothorum, ea hora qua defunctus est, inter Joannem Papam et Symmachum Patrium, quos injuste occidatur, discinctum, dissecatum, et vincis post terga manibus, in olem Vulcaniam, que in Lipari insula est, jactari. Ad eandem olem Ebroini tyranni animam navidi, audivit a nautis quidam ab Ebroino executus, ut narrat Ado in *Chronico*, state 6.

S. Maria Oigniacensis vidit matrem suam defunctam, dicentem se esse damnatae ob bona inusta quae possebat; et quia, inquit, non volui advertere quid contra Deum in meo hospitio, et a meis subditis ageretur. Quod xvi dies Maria conformavit se mox Dei voluntati, ac benedixit iustum Dei judicium, ut refert Cardinalis Vitriaco lib. III *Vita* ejus, cap. XI.

Memorare novissima tua, memorare gehennam, et in aeternum non peccabis. O Topheth! o gehenna! quam aeris! quam ampli! quam diuturna es!

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Decem tribibus *vix et exitum intentat*, quod ab Assyris invasam open non Dei, sed *Egyptiorum imploravint*. Ex adverso, vers. 4, duas tribus sub Semacherib Deum solum invocantes commendat, promittitque quod Deus eas proteget, sicut leo escam suam, et sicut avis nidum suum rostro et ungibus defendit. Hic vers. 6, hortatur decem tribus, ut cum dubias ad Deum redeant: quod si faciant, Deum protectorem exspectent, uiri experta sunt due, cum Deus pro iis pugnare ecclisia castra Semacherib (1).

1. *Vix* qui descendunt in *Egyptum* ad auxilium, in equis sperantes, et habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt; et super equitibus, quia prævalidi nimis: et non sunt confusi super sanctum Israel, et Dominum non requisiuerunt. 2. Ipse autem sapiens adduxit malum, et *ve* *la* sua non abstulit: et consurgent contra domum pessimorum, et contra auxilium operantium iniquitatem. 3. *Egyptus*, homo, et non Deus: et equi eorum, caro, et non spiritus: et Dominus *l*achinabit manum suam, et corruec auxiliator, et cadet cui præstatur auxilium, similque omnes consumuntur. 4. Quia haec dicit Dominus ad me: Quomodo si rugiat leo, et catus leonis super prædam suam, et cum occurriter ei multitudo pastorum, a voce eorum non formidabit, et a multitidine eorum non pavebit: sic descendet Dominus exercitum ut præfetur super montem Sion, et super collem ejus. 5. Sicut aves volantes, sic proteget Dominus exercitum Jerusalem, protegens et liberans, transiens et salvans. 6. Convertimenti sicut in profundum recesseratis, filii Israel. 7. In die enim illa abieciet vir idola argenti sui, et idola auri sui, que fecerunt vobis manus vestras in peccatum. 8. Et cadet Assur in gladio non viri, et gladius non homini vorabit eum, et fugiet non a facie gladii: et juvenes ejus vestigiales erunt: 9. et fortitudo ejus a terrore transibit, et pavebunt fugientes principes ejus: dixit Dominus; cuius ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem.

4. *Vix qui descendunt in Egyptum*. — *Primo*, Leo Castris ad litteram per *Egyptum* intelligit Romanos, haecque omnia explicat de exilio Judæorum per Titum. Verum haec expositi coacta est, et multa alio detorquet.

Secondo, S. Hieronymus, Cyrus et Haymo referunt ad Judeos, qui, occiso Godolja, timenterunt per Chaldeos fugerunt in *Egyptum*.

(1) Sententia Cornelii supra exposta assentiri non possumus, cum in hoc capite Prophetam existimat viri sentire, tum Israëlitas quibus imminebat Salmanasar, tum Judæos contra quos expeditionem Semacherib molebatur; et ideo sententia ex parte nec minimam verisimilitudinem inesse, cu Berthilio arbitratur. Nam hoc propheta, quae eoden tempore quo precedens, edita est, exilio decem tribuum per Salmanasarem facto posterior est; quae igitur necessitas hujus capituli explanationem intrice, in eo res tam parum inter se consentientem colligendis? Quod eo infelice excoquatur, quod noster Cornelius, eisque assentientes caput precedens intelligent de Judæis Jeremie coœvis, qui contra Dei mandationem in *Egyptum* fugerunt; porro haud dubium est hucus caput esse cap. xix continuationem. Hic igitur, sicut supra, vel Judæos tempore Semacherib expeditionis, vel, quod minori verisimilitudine gaudet, Judæos Jeremie coœvos intelligendos censemus.

Et quidem superiori capite contumaciam Judeorum Israëlis attigerat, qui *Egyptum* potius quam Deo confidere volebant; sed statim ad felicitatem illorum qui spem suam in Deo collocabant, digressus, sermonem vissus est interrupso. Ille ergo nunc redit, et illicrum studitiam traducere conatur; non cessat tamen aliquando apertius ab insinuando mysterio de perditione Judeorum, et suorum liberationis.

Hoc itaque caput est veluti repetitio summaria, *primo*, improbationis, qua fuga in *Egyptum* tanquam probros, iniurias et noxia arguitur, 4-3.

Secondo, consolationis qua, *primo*, Dei auxilium ad populi tutelam ac liberationem velox et efficax promittitur, 4; *secondo*, Judæorum conversio et idolatrias abolitione predicitur, 6, 7; *tertio*, Assyriorum accepta ab Angelo strages, fuga et terror preannuntiantur, 8, 9.